

Lise Öğrencileri Arasında Sigara ve Alkol Kullanma Sıklığı ve Etkileyen Faktörler

The Prevalence of Tobacco and Alcohol Use in High School Students and the Affecting Factors

Öz

Amaç: Ergenlerde sigara ve alkol kullanımı son yıllarda sıklıkla ele alınan önemli bir konudur. Bu çalışmanın amacı, lise öğrencileri arasında sigara ve alkol kullanma sıklığını ve bu maddeleri kullanmalarını etkileyen faktörleri belirlemektir.

Gereç ve Yöntemler: Kesitsel tipteki bu çalışma 2015–2016 öğretim yılında üç lisede öğrenim gören 1997 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Küme örnekleme yöntemi ile tasarlanan çalışmada gönüllü olan öğrencilerin tamamı çalışma kapsamına alındı. Verilere ortalama, standart sapma, sayı ve frekanslar, ki-kare, çoklu lojistik regresyon analizleri uygulandı.

Bulgular: Yaşam boyu en az bir kez sigara kullanan öğrencilerin oranı %35, hemen her gün sigara kullananların oranı %20,1 olarak bulunmuştur. Alkol kullanımı için ise bu oranlar sırasıyla %18,7 ve %1,8'dir. Endüstri meslek lisesinde okuyan öğrencilerde, erkek öğrencilerde, 12. sınıftaki öğrencilerde, akademik başarısını düşük algılayanlarda, disiplin cezası alan, devamsızlık yapan, polisle başı derde giren, arkadaşı sigara, alkol ya da başka bir madde kullanan, ya da psikolojik tedavi almış olan öğrencilerde sigara ve alkol kullanma oranlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p < 0,001$).

Tartışma ve Sonuç: Öğrencilerde sigara ve alkol kullanma sıklığı Türkiye ve diğer ülkelerde yapılan çalışma sonuçları ile benzerlik göstermiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda lise öncesi öğrencilerin bireysel, ailesel ve okul özellikleri dikkate alınarak okullarda koruyucu/önleyici müdahaleler planlanmasını önermekteyiz.

Anahtar Sözcükler: Alkol tüketimi; sigara kullanımı; lise öğrencileri

Abstract

Aim: Tobacco and alcohol use among adolescents is an important issue that has been frequently addressed in recent years. In this study we aimed to determine the prevalence of tobacco and alcohol use among high school students and the factors affecting the use of these substances.

Materials and Methods: This cross-sectional study was carried out with 1997 students from three different high schools in the 2015–2016 academic year. All of the students who volunteered were included in the study that was designed by cluster sampling method. The data were analyzed by mean, standard deviation, number and frequencies, chi-square and multiple polytomous logistic regression analyses.

Results: The rate of the students who have smoked at least once in their lives was found to be 35%, and the rate of those who were smoking almost every day 20.1%. These rates for alcohol use were 18.7% and 1.8%, respectively. It was found that the rates of tobacco and alcohol use were statistically significantly higher in students from industrial vocational high schools, male students, 12th grade students, students who perceived their academic success to be low, students who had received a disciplinary punishment, and those who were frequently absent from school, had gotten into trouble with the police, had friends using tobacco, alcohol or another substance, or had undergone psychological treatment ($p < 0.001$).

Discussion and Conclusion: The rates of tobacco and alcohol use among the students were found to be similar to those reported in studies previously performed in Turkey and other countries. Based on these results, we suggest that preventive/protective interventions be planned at schools by taking into consideration the individual, familial, and school characteristics of pre-high school students.

Keywords: Alcohol consumption; cigarette smoking; high school students

Dilek Akkuş¹, Aysel Karaca¹, Dilek Konuk Şener¹, Handan Ankaralı²

¹ Düzce Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü, Düzce, Türkiye

² Düzce Üniversitesi Tıp Fakültesi, Düzce, Türkiye

Geliş Tarihi /Received : 29.07.2016

Kabul Tarihi /Accepted: 05.01.2017

DOI: 10.21673/anadoluklin.245632

Sorumlu Yazar/Corresponding Author
Öğretim Görevlisi Uzm. Dilek Akkuş
Düzce Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu
Hemşirelik Bölümü Konuralp Düzce,
Türkiye
E-mail: dilekakkus@duzce.edu.tr

GİRİŞ

Tüm dünyada ve ülkemizde madde kullanım yaygınlığı farklı bölgelere ve maddenin türüne göre değişiklik göstermekle birlikte, genel bir artış dikkati çekmektedir (1). Dünya Sağlık Örgütü işbirliğiyle 2001–2002 yılları arasında yapılan araştırmada 11 yaşındaki öğrencilerin %15'inin, 13 yaşındakilerin %40'ının ve 15 yaşındakilerin %62'sinin yaşamları boyunca en az bir kez sigara içtikleri bildirilmiştir (2,3). Amerika Birleşik Devletleri'nde lise öğrencileri ile yapılan geniş çaplı başka bir araştırmada son otuz gün içerisinde öğrencilerin % 34,9'unun alkol kullandığı belirlenmiştir (4). Bu sonuçlar ergenler arasında madde kullanımının ne kadar ciddi bir sorun olduğunu göstermektedir. Türkiye'de lise öğrencileriyle yapılan araştırmaların sonuçları da madde kullanımının genel olarak artış gösterdiğini ortaya koymaktadır (1). İstanbul'da 2014 yılında 31.272 lise öğrencisinin katıldığı bir çalışmada 14–18 yaşlarındaki öğrencilerin yaşam boyu sigara kullanma oranı %45,5, alkol kullanma oranı ise %32,5 olarak bulunmuştur (5).

Günümüzde alkol ergenler tarafından zevk almak amacıyla en sık kullanılan maddedir. Son yıllarda alkol kullanımında artış olduğu, özellikle alkole başlama yaşının giderek düştüğü ve ayrıca lise ve üniversite öğrencileri arasında yaygınlaştığı bildirilmektedir. Ülkemizde yapılan bir araştırmada, alkol kullanımının ergenlerin %10–20'si için önemli bir sorun olduğu gösterilmiştir (2). Başka bir çalışmada ise orta öğretimde yaşam boyu alkol kullanma yaygınlığı %45 olarak bulunmuştur (6). Sigara ise ulaşması kolay, kullanımının yasal olması ve yasa dışı diğer maddelere geçiş maddesi olması nedeniyle en sık görülen ve en önemli madde bağımlılığı tipidir (7). Aynı zamanda sigara nedeniyle koroner kalp hastalığı, serebrovasküler hastalıklar, KOAH ve başta akciğer kanseri olmak üzere kanser türleri sık görülmekte ve sigara kullanımı nedeniyle meydana gelen ölümler dünyada önlenebilir ölümler arasında birinci sırada yer almaktadır (8–10). Alkol ve sigara kullanımının sosyoekonomik düzeye (SED) göre farklılık gösterdiği de bilinmektedir. Sigaranın SED düşük, alkolün ise SED yüksek öğrenciler arasında sık kullanıldığı bildirilmektedir (11,12). Karatay ve Kubilay'ın yaptıkları bir çalışmada sigarayı deneyen öğrencilerin çoğunun alkolü de denedikleri saptanmıştır. Ailesinde sigara ve alkol kullanımı olan,

aile ilişkileri iyi olmayan, arkadaşları sigara ve alkol kullanan, travmatik olay yaşayan, akademik başarısı düşük, evden ve okuldan kaçma eğilimi gösteren, SED düşük ergenlerin sigara ve alkol kullanma riski altında oldukları bildirilmektedir (13–16). Bunun yanı sıra, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, davranım bozukluğu, içe dönük ya da kaygı düzeyi yüksek olan çocukların, alkol kullanımı bakımından ciddi risk altında olduğu bildirilmektedir (17).

Türkiye'de sigara, alkol ve diğer maddelerin kullanımı ile ilgili veriler henüz Batı ülkelerindeki gibi bir yaygınlığa işaret etmemekle birlikte kullanma oranlarının hızla arttığı görülmektedir. Bu nedenle ergenlere yönelik önleyici ve koruyucu sağlık müdahalelerin hızlandırılması ve yaygınlaştırılması madde kullanımına bağlı diğer zararların önlenmesi bakımından oldukça önemlidir (2).

Bu çalışma Düzcü'de lise öğrencilerinin sigara ve alkol kullanma sıklığını ve kullanımı etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Etkili okul sağlığı programlarının geliştirilmesi için bu çalışmadan elde edilecek sonuçların önemli bir veri tabanı oluşturacağı düşünülmektedir.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Araştırmanın tipi

Bu çalışma kesitsel tipte bir anket araştırmasıdır. Düzce ilinde 18 devlet ve 9 özel lise vardır. Bu liselerde 10.292 erkek, 9.517 kız olmak üzere toplam 19.908 öğrenci öğrenim görmektedir. İl merkezinde ise Anadolu lisesi, endüstri meslek lisesi, kız meslek lisesi, imam hatip lisesi ve özel lise kapsamında ikişer lise bulunmaktadır. Örneklem içine Anadolu lisesi, kız meslek lisesi ve endüstri meslek lisesi 11 ve 12. sınıf öğrencilerinin alınması planlandı. Özel liselerde ve imam hatip liselerinde sigara ve alkol kullanma sıklığının diğer liselere göre fazla veya az çıkması beklendiği için bu tür liseler çalışma kapsamına alınmadı. Liselerin seçiminde küme örnekleme yöntemi kullanıldı. Öğrencisi en fazla olan ve heterojen öğrenci yapısına sahip olan liseler örnekleme alındı. Ayrıca seçilen okullar, farklı ekonomik düzeyde aile yapısına sahip olan ailelerin çocuklarından oluşmakta idi. Her okul tipini temsil etmesi amacıyla çalışmaya, bir Anadolu lisesi, bir endüstri meslek lisesi, bir kız meslek lisesi olmak üzere

toplam üç lise dahil edildi. Seçilen okullarda, araştırmaya katılmaya gönüllü olan tüm öğrenciler değerlendirildi. Çalışmanın yapıldığı dönemde, üç okuldan toplam 2340 öğrenci anket doldurdu. 825'i kız, 1172'si erkek öğrenciler tarafından doldurulmuş olmak üzere toplam 1997 anket geçerli bulundu.

Verilerin toplanması

Bu çalışmanın verileri aynı okullarda yürütülen "Akran Eğitimi Projesi" çerçevesinde 2015 yılı Şubat, Mart, Nisan aylarında toplandı. Akran eğitimcisi olarak eğitilmiş olan öğrenciler 11. sınıflardan seçildi ve üç okuldan (sırasıyla 10 kişi, 8 kişi ve 12 kişi) toplam 30 kişiden oluştu. Üç okulda 9., 10., 11. ve 12. sınıfta okuyan öğrencilere ders saati içerisinde akran eğitimcileri tarafından anket soruları dağıtılarak kendilerinin cevaplamaları istendi. Anketi dolduran öğrencilerden anketlere isim yazmamaları sadece rumuz yazmaları istendi. Anketlerin doldurulması ortalama 15–20 dakika sürdü.

Veri toplama araçları

Uygulamada veriler *Sosyodemografik Soru Formu* aracılığıyla toplandı. Soru formu sosyodemografik özellikleri (yaş, cinsiyet, okul, bölüm, sınıf, sağlık sorunu varlığı, madde deneme, madde kullanımı, kullanılan maddenin adı, gelir düzeyi, okul başarısı, devamsızlık, disiplin cezası alma durumu, arkadaş özellikleri) içeren 15 sorudan oluştu. Soru formu 15 genç üzerinde pilot olarak uygulandı ve öneriler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapıldı.

Etik konular

Bu araştırma için Düzce Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan etik kurul izni alındı. (Karar no: 2015/23). Araştırmanın uygulaması için Milli Eğitim Müdürlüğü, okul müdürlüklerinden resmi izinler, öğrenci aileleri ve öğrencilerden yazılı onam alındı.

İstatistiksel analiz

Elde edilen verilere ait tanımlayıcı değerler ortalama \pm SD, sayı ve % frekanslar olarak hesaplandı. Sigara ve alkol kullanımı üzerine etkili faktörlerin incelenmesinde ilk aşamada tek değişkenli testlerden ki-kare testi ve etkisi anlamlı bulunan değişkenin hangi kategorileri arasında anlamlı farklılığın olduğu ise ki-kare testine ait *post hoc* testlerden olan z-testi ile belirlendi. İkinci aşamada, etkisi tek tek anlamlı bulunan etkenlerin birlikte etkisini inceleyen çoklu lojistik (*polytomous logistic*) regresyon modeli kullanıldı. İstatistik

anlamlılık düzeyi olarak $p < 0,005$ alındı ve hesaplamalarda SPSS (Ver. 18) paket programı kullanıldı.

BULGULAR

Okul ayırt etmeden sigara ve alkol kullanımına ilişkin verilen cevapların dağılımı Tablo 1'de topluca özetlenmiştir. Araştırmada yer alan öğrencilerin %65'inin hiçbir zaman sigara kullanmadığı, %9,2'sinin sigarayı denediği, %20,1'inin hemen her gün sigara kullandığı; yine %81,3'ünün hiçbir zaman alkol kullanmadığı, %10,7'sinin içkiyi denediği, %1,8'inin hemen her gün alkol kullandığı belirlenmiştir (Tablo 1).

Öğrencilerin sigara kullanma sıklığının sosyodemografik ve arkadaş özelliklerine göre dağılımı Tablo 2'de topluca verilmiştir. Tablonun ilk sütununda sigara kullanımı üzerine etkisi araştırılan özellikler, ikinci sütununda ise bu özelliklerin incelenen kategorileri yer almaktadır. Sayı olarak verilen frekansların hemen yanında yer alan *a*, *b* gibi küçük harfler, etkenin kategorileri arasındaki farklılığın anlamlı olup olmadığını göstermektedir. Satırdaki kategorilerin frekanslarında farklı harfler yer alıyorsa bu o kategorilerin sigara içme durumuyla ilgili anlamlı düzeyde farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda elde edilen bulgular yorumlandığında, erkeklerde hemen her gün sigara kullanma sıklığı kızlardan anlamlı düzeyde daha yüksek bulunurken, kızlarda sadece bir kez deneme sıklığı daha yüksek bulunmuştur ($p < 0,001$). Okul başarısının sigara içme ile ters orantılı olduğu, düşük okul başarısı olanların sigara içme konusunda riskli grubu oluşturduğu görülmüştür ($p < 0,001$). On ikinci sınıfların yüksek oranda, 9. sınıftakilerin iki katı sıklıkta sigara içtiği ($p < 0,001$). Sigara içme sıklığı "Devamsızlık yaparım" diyen öğrencilerde yüksek, "Keslikle devamsızlık yapmam" diyenlerde düşük bulunmuştur ($p < 0,001$). Disiplin cezası alan, polis ile başı derde giren öğrencilerde sigara içme oranı diğerlerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p < 0,001$). Ailenin gelir düzeyi 3.000 TL ve üzerinde ise sigara içme sıklığı artmaktadır ($p = 0,026$). Arkadaşlarının hepsi sigara içenlerin ($p < 0,001$), polis ile başı derde giren arkadaşları olan öğrencilerin ($p < 0,001$), çevresinde evden veya okuldan kaçan arkadaşı olan öğrencilerin ($p < 0,001$) ve madde kullanan arkadaşı olan öğrencilerin ($p < 0,001$) sigara içme oranı diğerlerinden anlamlı

düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Diğer koşullar da incelendiğinde, çok az arkadaşı dahi sigara kullandığında kişide sigara kullanma riski ortaya çıkmaktadır. Psikolojik tedavi görenlerin yüksek oranda sigara içtiği belirlenmiştir ($p<0,001$) (Tablo 2).

Tablo 3 incelendiğinde hemen her gün sigara içenlerin alkol alma sıklığının yüksek olduğu ($p<0,001$) ve erkeklerde hemen her gün sigara kullanma sıklığının kızlardan anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,001$). Kız meslek lisesinde okuyan öğrencilerin diğer liselerde okuyan öğrencilere göre alkol kullanım sıklığı düşüktür ($p<0,001$). Algılanan okul başarısının alkol alma ile ters orantılı olduğu, okul başarısını düşük algılayanların alkol alımında riskli grubu oluşturduğu görülmüştür ($p<0,001$). Dokuzuncu sınıfta alkol kullanma sıklığı düşüktür ($p<0,001$). “Devamsızlık yaparım” diyen öğrencilerde alkol alma sıklığı yüksek, “Kesinlikle devamsızlık yapmam” diyenlerde düşük bulunmuştur ($p<0,001$). Disiplin cezası alan ($p<0,001$), polis ile başı derde giren ($p<0,001$) öğrencilerde alkol kullanma sıklığı diğerlerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir. Ailenin gelir düzeyi 3.000 TL ve üzerinde ise haftada 1–5 kez ve hemen her gün alkol alma sıklığı artmaktadır ($p<0,001$). Arkadaşlarının hepsi alkol kullananların ($p<0,001$), polis ile başı derde giren arkadaşları olanların ($p<0,001$), çevresinde evden veya okuldan kaçan arkadaşları olanların ($p<0,001$) ve madde kullanan arkadaşları olanların ($p<0,001$) alkol kullanma sıklığının diğerlerinden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Yukarıda verilen sonuçlar öğrencilere ait her bir özelliğin tek tek sigara ve alkol kullanımını üzerine etkisini göstermektedir. Bu özelliklerin birlikte etkisini incelemek amacıyla; sadece bir kez, haftada 1–5 kez, ve hemen her gün kullananların hiç kullanmayanlardan farklılıkları çoklu lojistik regresyon analizi ile değerlendirilmiş ve sonuçlar başlıklar halinde sıralanmıştır.

a) Sadece Bir Kez Sigara Denemeyi Etkileyen Faktörler

Sadece bir kez sigara içme (yani sigarayı deneme) sıklığı kız meslek lisesinde okuyanlarda Anadolu lisesinde okuyanlara göre 1,951 kat yüksek bulunurken ($p=0,009$), endüstri meslek lisesinde okuyanlarda Anadolu lisesinde okuyanlara göre 0,596 kat düşük bulunmuştur ($p=0,049$).

Fiziksel bir hastalığı olanların olmayanlara göre

Tablo 1. Öğrencilerin sigara ve alkol kullanma sıklıkları (n=1997)

Kullanılan maddeler	Sayı	%	
Sigara	Hiçbir zaman	1299	65,0
	Sadece 1 kez	183	9,2
	Haftada 1–5 kez	114	5,7
	Hemen her gün	401	20,1
Alkol	Hiçbir zaman	1624	81,3
	Sadece 1 kez	214	10,7
	Haftada 1–5 kez	124	6,2
	Hemen her gün	35	1,8
Toplam	1997	100	

(OR=0,282; $p=0,040$), arkadaşı sigara kullanmayanların arkadaşı sigara kullananlara göre (OR=0,237; $p=0,004$), sadece gerektiği zamanlarda devamsızlık yapanların, devamsızlık hakkını sonuna kadar kullananlara göre (OR=0,476; $p=0,0001$) sigarayı deneme sıklığı anlamlı düzeyde azalmaktadır. Bağımlılık ile ilgili bilgi puanı ve öz-yeterlilik ölçek puanı arttıkça sigarayı deneme sıklığı anlamlı düzeyde azalmaktadır (OR=0,936; $p=0,020$), (OR=0,990; $p=0,017$).

b) Haftada 1–5 Kez Sigara Kullanmayı Etkileyen Faktörler

Okul başarısı düşük ve orta olanların yüksek olanlara göre (OR=3,886; $p=0,018$), (OR=3,104; $p=0,022$); disiplin cezası alanların disiplin cezası almayanlara göre (OR=3,728; $p=0,000$); ve endüstri meslek lisesinde okuyan öğrencilerin Anadolu lisesinde okuyan öğrencilere göre (OR=2,471; $p=0,013$) haftada 1–5 kez sigara kullanma sıklığı anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Devamsızlık yapmayanların devamsızlığını sonuna kadar kullananlara göre (OR=0,244; $p=0,013$); arkadaşı sigara kullanmayanların arkadaşı her gün sigara kullananlara göre (OR=0,58; $p=0,000$); ve devamsızlık yapmayan ve gerektiğinde devamsızlık yapan öğrencilerin devamsızlığını sonuna kadar kullananlara göre (OR=0,237; $p=0,000$), (OR=0,411; $p=0,000$) haftada 1–5 kez sigara kullanma sıklığı anlamlı düzeyde daha düşüktür.

c) Her gün Sigara Kullanmayı Etkileyen Faktörler

Okul başarısını düşük ve orta algılayanların yüksek algılayanlara göre (OR=4,718; $p=0,000$), (OR=1,916; $p=0,028$); disiplin cezası alanların disiplin cezası almayanlara göre (OR=3,093; $p=0,000$); polisle başı derde girenlerin girmeyenlere göre (OR=3,139; $p=0,000$); ve psikiyatrik bir hastalığı olanların olmayanlara göre

Tablo 2. Öğrencilerin sigara kullanma durumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi

		SİGARA								χ^2	P*
		Hiçbir zaman kullanmadım		Sadece 1 kez denedim		Haftada 1-5 kez kullanıyorum		Hemen her gün kullanıyorum			
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Cinsiyet	Kız	628 _a	76,1	95 _a	11,5	40 _a	4,8	62 _a	7,5	146,3	<0,001
	Erkek	671 _b	57,3	89 _b	7,6	74 _a	6,3	338 _b	28,8		
Lise türü	Kız meslek	358 _a	76,0	66 _a	14,0	18 _a	3,8	29 _a	6,2	141,5	<0,001
	Endüstri meslek	537 _b	57,7	56 _b	6,0	58 _a	6,2	279 _b	30,0		
	Anadolu	404 _c	67,8	62 _a	10,4	38 _a	6,4	92 _c	15,4		
Okul başarısı algısı	Düşük	96 _a	42,3	16 _a	7,0	16 _a	7,0	99 _a	43,6	101,5	<0,001
	Orta	1050 _b	67,5	154 _a	9,9	93 _a	6,0	259 _b	16,6		
	Yüksek	153 _b	71,5	14 _a	6,5	5 _b	2,3	42 _b	19,6		
Sınıf	9. sınıf	578 _a	71,3	60 _a	7,4	49 _a	6,0	124 _a	15,3	51,9	<0,001
	10. sınıf	393 _b	62,4	64 _a	10,2	39 _a	6,2	134 _b	21,3		
	11. sınıf	265 _b	63,5	43 _a	10,3	19 _a	4,6	90 _b	21,6		
	12. sınıf	63 _c	45,3	17 _a	12,2	7 _a	5,0	52 _c	37,4		
Devamsızlık yapma durumu	Yapmam gerektiğinde	186 _a	81,6	22 _{a,b}	9,6	6 _a	2,6	14 _a	6,1	248,7	<0,001
	yaparım	928 _b	71,9	107 _b	8,3	75 _b	5,8	181 _b	14,0		
		185 _c	38,7	55 _a	11,5	33 _b	6,9	205 _c	42,9		
Disiplin cezası alma durumu	Evet	73 _a	29,8	17 _a	6,9	28 _a	11,4	127 _a	51,8	211,9	<0,001
	Hayır	1226 _b	70,0	167 _a	9,5	86 _b	4,9	273 _b	15,6		
Polis ile başı derde girme	Evet	74 _a	28,1	14 _a	5,3	17 _a	6,5	158 _a	60,1	311,2	<0,001
	Hayır	1225 _b	70,6	170 _b	9,8	97 _a	5,6	242 _b	14,0		
Ailenin geliri	0-1.000 TL	483 _a	66,6	60 _a	8,3	33 _a	4,6	149 _a	20,6	14,4	0,026
	1.000-3.000 TL	703 _a	65,4	103 _a	9,6	72 _a	6,7	197 _a	18,3		
	>3.000 TL	113 _b	57,4	21 _a	10,7	9 _a	4,6	54 _b	27,4		
Arkadaşlarının sigara kullanma durumu	Hiçbiri	515 _a	94,3	19 _a	3,5	8 _a	1,5	4 _a	0,7	786,3	<0,001
	Çok azı	281 _b	73,8	66 _b	17,3	22 _b	5,8	12 _b	3,1		
	Bazıları	291 _c	64,7	55 _c	12,2	43 _c	9,6	61 _c	13,6		
	Çoğu	183 _d	39,5	37 _d	8,0	33 _{b,c}	7,1	210 _d	45,4		
	Hepsi	29 _e	18,5	7 _{a,d}	4,5	8 _{b,c}	5,1	113 _e	72,0		
Polis ile başı derde giren arkadaş varlığı	Evet	469 _a	51,3	94 _a	10,3	68 _a	7,4	284 _a	31,0	162,4	<0,001
	Hayır	830 _b	76,7	90 _a	8,3	46 _b	4,3	116 _b	10,7		
Hırsızlık yapan arkadaş varlığı	Evet	141 _a	45,3	37 _a	11,9	18 _a	5,8	115 _a	37,0	77,7	<0,001
	Hayır	1158 _b	68,7	147 _a	8,7	96 _a	5,7	285 _b	16,9		
Evden okuldan kaçan arkadaş varlığı	Evet	347 _a	54,0	69 _a	10,7	42 _a	6,5	184 _a	28,7	56,3	<0,001
	Hayır	952 _b	70,3	115 _a	8,5	72 _a	5,3	216 _b	15,9		
Madde kullanan arkadaş varlığı	Evet	213 _a	45,7	38 _a	8,2	31 _a	6,7	184 _a	39,5	151,5	<0,001
	Hayır	1086 _b	70,9	146 _a	9,5	83 _a	5,4	216 _b	14,1		
Daha önce psikolojik tedavi görme durumu	Evet	60 _a	46,5	13 _a	10,1	9 _a	7,0	47 _a	36,4	26,3	<0,001
	Hayır	1239 _b	66,3	171 _a	9,2	105 _a	5,6	353 _b	18,9		

*Sırtlarda yer alan kategorilere ait sayı frekansların yanında verilen harfler birbirinden farklı ise, kategoriler arasında anlamlı farklılık vardır.

Tablo 3. Öğrencilerin alkol kullanma durumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi

		ALKOL								χ^2	P*
		Hiçbir zaman kullanmadım		Sadece 1 kez denedim		Haftada 1-5 kez kullanıyorum		Hemen her gün kullanıyorum			
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Sigara	Hiçbir zaman	1252 _a	96,4	33 _a	2,5	11 _a	0,8	3 _a	0,2	822,1	<0,001
	Sadece 1 kez	147 _b	79,9	33 _b	17,9	4 _{a,b}	2,2	0 _a	0,0		
	Haftada 1-5 kez	80 _b	70,2	30 _{b,c}	26,3	4 _b	3,5	0 _a	0,0		
	Hemen her gün	145 _c	36,2	118 _c	29,5	105 _c	26,2	32 _b	8,0		
Cinsiyet	Kız	751 _a	91,0	60 _a	7,3	11 _a	1,3	3 _a	0,4	101,2	<0,001
	Erkek	873 _b	74,5	154 _b	13,1	113 _b	9,6	32 _b	2,7		
Lise türü	Kız meslek	442 _a	93,8	25 _a	5,3	4 _a	0,8	0 _a	0,0	82,7	<0,001
	Endüstri meslek	708 _b	76,1	109 _b	11,7	85 _b	9,1	28 _b	3,0		
	Anadolu	474 _b	79,5	80 _b	13,4	35 _c	5,9	7 _c	1,2		
Okul başarısı algısı	Düşük	154 _a	67,8	34 _a	15,0	30 _a	13,2	9 _a	4,0	62,8	<0,001
	Orta	1305 _b	83,9	156 _b	10,0	81 _b	5,2	14 _b	0,9		
	Yüksek	165 _c	77,1	24 _{a,b}	11,2	13 _b	6,1	12 _a	5,6		
Sınıf	9. sınıf	719 _a	88,7	58 _a	7,2	30 _a	3,7	4 _a	0,5	79,3	<0,001
	10. sınıf	502 _b	79,7	68 _b	10,8	43 _b	6,8	17 _b	2,7		
	11. sınıf	316 _b	75,8	54 _b	12,9	38 _b	9,1	9 _b	2,2		
	12. sınıf	87 _c	62,6	34 _c	24,5	13 _b	9,4	5 _b	3,6		
Devamsızlık yapma durumu	Yapmam	216 _a	94,7	8 _a	3,5	2 _a	0,9	2 _a	0,9	228,5	<0,001
	gerektiğinde	1129 _b	87,5	99 _b	7,7	49 _b	3,8	14 _a	1,1		
	yaparım	279 _c	58,4	107 _c	22,4	73 _c	15,3	19 _b	4,0		
Disiplin cezası alma durumu	Evet	127 _a	51,8	49 _a	20,0	55 _a	22,4	14 _a	5,7	195,9	0,001
	Hayır	1497 _b	85,4	165 _b	9,4	69 _b	3,9	21 _b	1,2		
Polis ile başı derde girme	Evet	119 _a	45,2	54 _a	20,5	67 _a	25,5	23 _a	8,7	341,3	<0,001
	Hayır	1505 _b	86,8	160 _b	9,2	57 _b	3,3	12 _b	0,7		
Ailenin geliri	0-1.000 TL	614 _a	84,7	60 _a	8,3	42 _a	5,8	9 _a	1,2	48,5	<0,001
	1.000-3.000 TL	875 _a	81,4	126 _b	11,7	61 _a	5,7	13 _a	1,2		
	>3.000 TL	135 _b	68,5	28 _b	14,2	21 _b	10,7	13 _b	6,6		
Arkadaşlarının alkol kullanma durumu	Hiçbiri	1082 _a	97,3	22 _a	2,0	5 _a	0,4	3 _a	0,3	971,5	<0,001
	Çok azı	318 _b	79,7	68 _b	17,0	12 _b	3,0	1 _a	0,3		
	Bazıları	166 _c	55,7	80 _c	26,8	46 _c	15,4	6 _b	2,0		
	Çoğu	51 _d	35,4	38 _c	26,4	46 _d	31,9	9 _c	6,2		
	Hepsi	7 _e	15,9	6 _{b,c}	13,6	15 _d	34,1	16 _d	36,4		
Polis ile başı derde giren arkadaş varlığı	Evet	633 _a	69,2	146 _a	16,0	108 _a	11,8	28 _a	3,1	175,5	<0,001
	Hayır	991 _b	91,6	68 _b	6,3	16 _b	1,5	7 _b	0,6		
Hırsızlık yapan arkadaş varlığı	Evet	192 _a	61,7	56 _a	18,0	48 _a	15,4	15 _a	4,8	105,9	<0,001
	Hayır	1432 _b	84,9	158 _b	9,4	76 _b	4,5	20 _b	1,2		
Evden okuldan kaçan arkadaş varlığı	Evet	454 _a	70,7	102 _a	15,9	63 _a	9,8	23 _a	3,6	74,6	<0,001
	Hayır	1170 _b	86,3	112 _b	8,3	61 _b	4,5	12 _b	0,9		
Madde kullanan arkadaş varlığı	Evet	270 _a	57,9	94 _a	20,2	75 _a	16,1	27 _a	5,8	243,8	<0,001
	Hayır	1354 _b	88,4	120 _b	7,8	49 _b	3,2	8 _b	0,5		
Daha önce psikolojik tedavi görme durumu	Evet	74 _a	80,4	9 _a	9,8	8 _a	8,7	1 _a	1,1	7,9	<0,001
	Hayır	83 _a	64,3	24 _a	18,6	15 _a	11,6	7 _a	5,4		

*Satrılarda yer alan kategorilere ait sayı frekansların yanında verilen harfler birbirinden farklı ise, kategoriler arasında anlamlı farklılık vardır.

(OR=2,104; p=0,000) her gün sigara kullanma sıklığı anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Dokuzuncu sınıfta okuyan öğrencilerin 12. sınıfta okuyan öğrencilere göre (OR=0,348; p=0,000), ve arkadaşı sigara kullanmayanların arkadaşı her gün sigara kullananlara göre (OR=0,004; p=0,000) her gün sigara kullanma sıklığı anlamlı düzeyde daha düşüktür.

d) *Sadece Bir Kez Alkol Denemeyi Etkileyen Faktörler*

Kız meslek lisesinde okuyan öğrencilerin Anadolu lisesinde okuyan öğrencilere göre (OR=5,795; p=0,000); okul başarısı orta olanların yüksek olanlara göre (OR=4,109; p=0,015); ve gelir düzeyi düşük ve orta olanların gelir düzeyi yüksek olanlara göre (OR=4,155; p=0,023), (OR=3,110; p=0,034) içkiyi deneme sıklığı anlamlı düzeyde daha yüksektir. Onuncu sınıfta okuyan öğrencilerin 12. sınıfta okuyan öğrencilere göre (OR=0,234; p=0,074), ve polisle başı derde girenlerin polis ile başı derde girmeyenlere göre (OR=0,197; p=0,002) içkiyi deneme sıklığı anlamlı düzeyde daha düşüktür.

e) *Haftada 1-5 Kez Alkol Kullanmayı Etkileyen Faktörler*

Okul başarısı orta olanların okul başarısı yüksek olanlara göre (OR=5,025; p=0,068), ve arkadaşı polisle başı derde girenlerin girmeyenlere göre (OR=4,759; p=0,029) haftada 1-5 kez alkol kullanma sıklığı anlamlı düzeyde daha yüksektir.

TARTIŞMA

Düzc'de lise öğrencilerinin sigara ve alkol kullanma sıklığı ve bu maddelerin kullanımını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada yaşam boyu en az bir kez sigara kullanan öğrencilerin oranı %35 iken hemen her gün sigara kullananların oranı %20,1 olarak bulunmuştur. Dünya Sağlık Örgütü işbirliğiyle Amerika, Kanada ve Avrupa ülkelerinde yapılan çalışmada; 11 yaşındaki öğrencilerin %15'inin, 13 yaşındakilerin %40'inin ve 15 yaşındakilerin %62'sinin yaşamları boyunca en az bir kez sigara içtikleri sonucuna varılmıştır (3). İstanbul'da 2000 yılında yapılan çalışmada öğrencilerin yaşam boyu en az bir kez sigara kullanma oranı %44, 2014 yılında yapılan diğer bir çalışmada ise oran %45,5 olarak bulunmuştur (5,18). Batı ülkeleri ve İstanbul örnekleminde yapılan

çalışmaların sonuçlarına göre çalışmamızdaki oranlar düşük görünmekle birlikte İstanbul dışında yapılan çalışmalara bakıldığında, çalışmamızdaki sigara kullanma oranlarının yüksek olduğu söylenebilir. Sivas'ta 2009 yılında lise öğrencileriyle yapılan çalışmada sigara kullananların oranı %15,5 olarak bulunurken, İzmir'de bu oran %24,3'tür (11,19). Çalışmamızda yaşam boyu en az bir kez alkol kullanım oranı %18,7 olarak bulunmuştur. Bu oran Sivas'ta yapılan çalışmada (11) bulunan orandan %4,4 daha yüksektir. Ancak İstanbul'da yapılan bir çalışmada lise öğrencilerin %61'inin içkiyi denediği, %46'sının halen alkol kullandığı, ama ancak %6'sının düzenli olarak alkol kullandığı görülmektedir (6). İstanbul'da son yıllarda yapılan diğer bir çalışmada lise öğrencilerin yaşam boyu alkol kullanma oranı %32,5 olarak bulunmuştur. Ülkemizde gençler arasında alkol kullanım yaygınlığının %11,6 ve %56,2 arasında değiştiği (20) düşünüldüğünde, çalışmamızdaki oranların ortalama düzeyde olduğu söylenebilir. Çalışmalarda içkiyi deneme oranlarının yüksek olması gençler arasında alkolün eğlence ve keyif amaçlı kullanıldığını düşündürmektedir.

Cinsiyet ve yaş değişkeni madde kullanımında bireysel risk faktörleri arasında sayılmaktadır. Yapılan çalışmalar psikoaktif ilaçlar dışında madde kullanımının erkeklerde kızlara göre daha sık görüldüğünü göstermektedir. Bu bulgu, konuyla ilgili Türkiye'de yapılan birçok çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (13,21,22,23). Alkol tüketiminde cinsiyetler arasındaki farkın giderek azaldığı (24) bildirilmiş olsa da, çalışmamızda erkek oranının kızlara göre fazla olması, bu nedenle de sigara/alkol kullanımının fazla olması; geleneksel olarak kızlara oranla erkeklerin madde deneme riski fazla olan kafe, bar, kahvehane gibi sosyal ve eğlence ortamlarına daha rahat gidebilme imkanına sahip olması ile açıklanabilir (22). Yaşın madde kullanmaya başlama ve bağımlılık geliştirmede önemli bir değişken olduğu bilinmektedir. Çalışmamızda en yüksek oranda 12. sınıfların sigara ve alkol kullandıkları görülmektedir (p<0,001). Yapılan çalışmalarda sigara ve alkol kullanımının yaş ilerledikçe arttığı (11), aynı zamanda üst sınıflara geçildikçe öğrencilerin maddelere karşı olumlu tutum geliştirdikleri bildirilmektedir (22). Ayrıca erken yaşlarda alkol alma, yaşam boyu herhangi bir zamanda alkol kullanım bozukluğunun oluşmasını artıran bir risk etkeni olarak bildirilmek-

tedir (17). Bu sonuçlar bağımlılığın önlenmesinde koruyucu-önleyici müdahalelerin ergenlerin maddelere hiç karşılaşmadıkları ve bu maddelere karşı olumsuz tutumlarının olduğu lise öncesi dönemde başlatılmasının önemini göstermektedir.

Okullara göre sigara ve alkol alma durumlarına bakıldığında; endüstri meslek lisesinde okuyanların sigara içme ve alkol kullanma sıklığının diğer okullara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu, en düşük oranda kullanma oranının ise kız meslek lisesine ait olduğu görülmektedir. Bu bulgunun cinsiyet değişkenine paralel olarak okullardaki kız ve erkek sayısının fazlalığı ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Ancak sigarayı sadece bir kez deneme sıklığının kız meslek lisesinde Anadolu lisesine göre 1,951 kat daha fazla ($p=0,009$) ve endüstri meslek lisesinde en düşük olması, kız öğrencilerin sigarayı deneme oranlarının erkeklere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Haftada 1-5 kez sigara kullananların oranının endüstri meslek lisesinde okuyan öğrencilerde Anadolu lisesinde okuyan öğrencilere göre ($OR=2,471$; $p=0,013$) daha yüksek olması da bu bulguyu desteklemektedir. Bir başka deyişle kızlar denemeyi, erkekler ise kullanmayı tercih etmektedirler.

Çalışmada okul başarısını düşük algılayan öğrencilerin sigara ve alkol kullanma sıklıklarının her iki analiz sonucunda da anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulguya benzer şekilde çalışmalarda öğrencinin sınıfta kalmasının ve düşük okul başarısının sigara ve alkol kullanımında bir risk faktörü olduğu bildirilmektedir (8,10,16). Devamsızlık yapan ve disiplin cezası alan öğrencilerin sigara ve alkol kullanma sıklığının diğerlerine göre anlamlı düzeyde daha yüksek olmasının okul başarısı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Çalışmadaki diğer bir bulgu ise, polisle başı derde girmenin sigara ve alkol kullanma sıklığını artırmasıdır ($p<0,001$). Özellikle disiplin cezası alanların, polisle başı derde girenlerin, devamsızlık yapanların ve okul başarısı düşük olan öğrencilerin diğerlerine göre haftada 1-5 kez veya her gün sigara içme sıklığı anlamlı derecede daha yüksektir. Madde kullanma sıklığının ve risk faktörlerinin incelendiği pek çok çalışmada benzer risk faktörü olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar öğrencinin okul ile bağlantısının herhangi bir nedenle zayıflamasının maddeleri kullanma riskini artırdığını göstermektedir. Bu nedenle okullarda öğren-

ciyi aktif tutan, ilgi çekici faaliyetlerin sayısının artırılması riskli öğrencilerin erken dönemde fark edilmesi için etkili bir yöntem olabilir. Amerika'da 127 okulda yapılan bir çalışma, okul ortamında müfredat dışı aktivitelerin ve iyi bir sınıf yönetiminin olmasının öğrencilerin okula bağlılığını artırdığını göstermiştir (15).

Çalışmada arkadaşların sigara ve alkol kullanma sıklığına etkisi; çevresinde sigara/alkol kullanan, evden/okuldan kaçan, polisle başı derde giren, ya da madde kullanan arkadaşların olması değişkenleri ile incelenmiştir. Arkadaş ile ilgili bütün değişkenlerde sigara/alkol kullanma sıklığının arttığı gözlenmiştir. Literatürde akran etkisinin madde kullanımı üzerine etkisi ile ilgili sonuçların hemen hepsi bu değişkenin ergenin maddeye başlama ve devam etme sürecinde oldukça etkili olduğunu göstermektedir. İngiltere'de ergenler ile yapılan bir çalışmada tütün, alkol ve madde (*cannabis*) kullanımı üzerinde arkadaş etkisinin oldukça önemli olduğuna vurgu yapılmış, özellikle sınıf arkadaşı, komşu, aynı cinsiyetteki arkadaş, en yakın arkadaş olarak tanımlanan kişilerin madde kullanımında referans gruplar olduğu bildirilmiştir (24). Ülkemizde Karatay ve Kubilay'ın yaptıkları çalışmada arkadaşları sigara ve alkol kullanan ergenlerin sigara ve alkolü kullanma sıklığının anlamlı düzeyde arttığı görülmüştür. Başka bir çalışmada ise, öğrencinin madde kullanan arkadaşının bulunmasının madde kullanma riskini altı kat artırdığı bildirilmiştir (1). Ergenin bağımlılıklardan uzak durmasını sağlayan koruyucu faktörler arasında olumlu özelliklere sahip akranlarının olması önemli bir yere sahiptir (2).

Çalışmada daha önce psikolojik tedavi görenlerin yüksek oranda sigara/alkol kullandığı görülmektedir. Yapılan bir çalışmada her gün sigara içen öğrencilerin intihar girişimi, öfke nöbetleri, psikolojik travma öyküsü, kaygı gibi davranışsal ve psikolojik problemler gösterdikleri belirlenmiştir (10). Bizim çalışmamızda da benzer şekilde psikiyatrik bir hastalığı olanların olmayanlara göre ($OR=2,104$; $p=0,000$) her gün sigara kullanma sıklığı anlamlı düzeyde daha yüksektir. Konuyla ilgili çalışmalarda da davranış bozuklukları, olumsuz kendilik algısı, travmatik yaşam deneyimi, ebeveyn kaybı, ailesel sorunlar yaşama gibi bireysel durumlarının ergenlerde madde kullanımı açısından önemli risk faktörleri olduğu bildirilmektedir (2,8,13,23). Bunun yanı sıra, dikkat eksikliği ve hipe-

raktivite bozukluğu ve davranım bozukluğu olan, içe dönük ya da kaygı düzeyi yüksek olan çocukların, alkol kullanımı bakımından ciddi risk altında olduğu bildirilmektedir (17). Çalışmadaki bu bulgu, sayılan bu nedenlerden bir ya da birkaçının ergenin hayatında var olması ile ilişkili olabilir.

Bu çalışmada ailenin gelir düzeyi 3.000 TL ve üzerinde ise haftada 1–5 kez ve hemen her gün alkol alma sıklığının arttığı ($P<0,001$) görülmektedir. Ülkemizde yapılan bazı çalışmalarda sigara ve alkol kullanımının düşük gelirli ailelerin çocuklarında daha yüksek olduğu (12), bazı çalışmalarda ise sigara ve alkol kullanma sıklığının sosyoekonomik düzey ile ilişkisi olmadığı ortaya konmuştur (13). Çalışmamızdaki bu bulgu para engelini ortadan kalkmasının alkole ulaşmayı kolaylaştırdığını düşündürmektedir. Çalışmamızda gelir durumuyla sigara içme arasında bir ilişkinin olmaması özellikle sigaranın her gelirden bireyler için kolaylıkla ulaşılabilir olduğunu düşündürmektedir. Çalışmadaki diğer bir bulgu olan sigara kullanan öğrencilerin aynı zamanda alkol kullanmaları, sigaranın madde kullanımında başlangıç madde niteliğinde olması ile açıklanabilir. Ankara ve Edirne’de yürütülen çalışmalarda da alkol kullananların aynı zamanda sigara kullandığı belirlenmiştir (25,26,13). Evren ve arkadaşlarının çalışmasında da, benzer şekilde, her gün sigara içenlerin düzenli olarak alkol kullandıkları da ortaya çıkmıştır (10).

SONUÇ

Lise öğrencileri arasında sigara ve alkol kullanma sıklığını ve bu maddeleri kullanmalarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada yaşam boyu en az bir kez sigara kullanan öğrencilerin oranı %35 iken hemen her gün sigara kullananların oranı %20,1 olarak bulunmuştur. Alkol kullanımı için ise bu oranlar sırasıyla %18,7 ve %1,8’dir. Endüstri meslek lisesinde okuyan öğrencilerde, erkek öğrencilerde, 12. sınıftaki öğrencilerde, akademik başarısını düşük algılayanlarda, disiplin cezası alan, devamsızlık yapan, polisle başı derde giren, arkadaşı sigara, alkol ya da başka bir madde kullanan, ya da psikolojik tedavi almış olan öğrencilerde sigara ve alkol kullanma oranlarının istatistiksel olarak anlamı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<0,001$).

Bu sonuçlar doğrultusunda; lise öncesi öğrencilerin bireysel, ailesel ve okul özellikleri dikkate alınarak bu öğrencilere yönelik koruyucu/önleyici müdahaleler planlanmasını, öğrencilerin sigara ve alkol kullanma nedenlerinin daha derinlemesine değerlendirileceği nitel çalışmalar yapılmasını, sigara ve alkol kullanımında risk faktörlerini belirlemenin yanı sıra olası koruyucu önlemler üzerine de düşünülmesini, ve ilgili yerel kurumların işbirliğiyle öğrencilerin aile-okul-çevre özelliklerinin göz önünde bulundurulacağı önleyici projeler yürütülmesini önermekteyiz.

KAYNAKLAR

1. Erdem G, Eke CY, Ögel K, Taner S. Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. *Bağımlılık Derg.* 2006;7:111–6.
2. Alikeşifoğlu M, Ercan O. Ergenlerde Madde Kullanımı. *Türkiye Klinikleri Pediatrik Bilimler Derg.* 2006;2(5):76–83.
3. Dünya Sağlık Örgütü. *Young People’s Health in Context: International report from the HBSC 2001/2002 survey.* WHO policy series: health policy for children and adolescents, issue 4. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2004.
4. Kann L ve ark. Youth risk behavior surveillance–United States, 2013. *MMWR.* 2014;63:1–168.
5. Pumariega AJ, Burakgazi H, Unlu A, Prajapati P, Dalkılıç A. Substance abuse: risk factors for Turkish youth. *Bull Clin Psychopharmacol.* 2014;24(1);5–14.
6. Alikeşifoğlu M. Alcohol drinking behaviors among Turkish high school students. *Turkish J Pediatr.* 2004;46:44–53.
7. Mayda AS, Tufan N, Baştaş S. Düzce Tıp Fakültesi öğrencilerinin sigara konusundaki tutumları ve içme sıklıkları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni.* 2007;6(5):364–70.
8. Gökgöz Ş, Koçoğlu G. Adölesan çağda alkol ve sigara içme davranışı. *Fırat Tıp Derg.* 2007;12(3):214–18.
9. Carson KV, Brinn MP, Labiszewski NA, Esterman AJ, Chang AB, Smith BJ. Community interventions for preventing smoking in young people. *Cochrane Database Syst Rev.* 2011;7:CD001291.
10. Evren C, Evren B, Bozkurt M. Tobacco use among 10th grade students in Istanbul and related variables. *Asian J Psychiatr.* 2014;8:69–75.
11. Güler N, Güler G, Ulusoy H, Bekar M. Lise öğrencileri arasında sigara, alkol kullanımı ve intihar düşüncesi sıklığı. *Cumhuriyet Tıp Derg.* 2009;31(4):340–5.
12. Ögel K, Taner S, Eke CY. Tobacco, alcohol and substance use prevalence among tenth grade students: Istanbul sample. *Journal of Dependence.* 2006;(7):18–23.

13. Karatay GG, Kubilay G. Sosyoekonomik düzeyi farklı iki lisede madde kullanma durumu ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Derg.* 2004;6:57-70.
14. Kaya B, Özcan ME. Uçucu bağımlılığı ve kötüye kullanımı: epidemiyoloji, risk grupları ve önleme programlarının gerekliliği. *Klinik Psikiyatri.* 1999;2:189-96.
15. McNeely CA, Nonnemaker JM, Blum RW. Promoting school connectedness: evidence from the National Longitudinal Study of Adolescent Health. *J Sch Health.* 2002;72(4):138-46.
16. Akanbi MI, Godwin A, Anyio BT, Muhammad M, Ajiboye SA. Impact of substance abuse on academic performance among adolescent students of colleges of education in Kwara State, Nigeria. *J Educ Pract.* 2015;6(28):108-12.
17. Görker I. Çocuk ve ergenlerde alkol kullanımı ve alkol bağımlılığı. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Özel Derg.* 2010;3(3):100-6.
18. Alikasifoglu M ve ark. Cigarette smoking among Turkish highschool students. *J Adolescent Health.* 2002;30:7-8.
19. Aras Ş, Günay T, Özcan S, Orçın E. İzmir ilinde lise öğrencilerinin riskli davranışları. *Anatolian J of Psychiatr.* 2007;8(2):186-96.
20. Türkcan A. Türkiye'de alkol kullanımı ve bağımlılığının yaygınlığı üzerine bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Derg.* 1999;10:310-8.
21. Ögel K. Madde kullanım bozuklukları epidemiyolojisi. *Türkiye Klinikleri Dahili Tıp Bilimleri Derg.* 2005;1(47):61-4.
22. Aksoy K. Lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumları ve bu tutumlara etki eden değişkenlerin incelenmesi (Malatya ili örneği) [yüksek lisans tezi]. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2006.
23. Yüncü Z. Adolesan dönemde alkol-madde kötüye kullanımı. *Türkiye Klinikleri Aile Hekimliği Özel Derg.* 2013;4(1):63-70.
24. McVicar D, Polanski A. Peer effects in UK adolescent substance use: never mind the classmates? *Oxford Bull Econ Stat.* 2014;76(4):589-604.
25. Arıkan Z, Coşar B, Işık A, Candansayar S, Işık E. Yarı kentsel bir bölgede alkol Prevalansı. *Kriz Derg.* 1996;4(2):93-100.
26. Erkuklu G, Devenci S, Eskiocak M, Berberoğlu U, Dağlı K, Saltık A. Edirne merkez ilçede 15-64 yaş grubunda alkolizm prevalansı ve ilişkili etmenler. 8. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Kitabı. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Basımevi; 2002:824-6.